

תורת האדם להרמב"ן שער הגמול

ועוד מצינו שנאמרו רבותינו (ברכות ה' א') אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו שנאמר נחפשה דרכינו ונחקורה, פשפש ולא מצא יתלה בבטול תורה, תלה ולא מצא בידוע שיסורין של אהבה הן שנאמר כי את אשר יאהב ה' יוכיח. ואמר רבה אמר רב סחורה אמר רב הונא כל שהקב"ה חפץ בו מדכאו ביסורין שנאמר וה' חפץ דכאו החלי, למדנו מהם ז"ל שיסורין באין תחלה על מעשיו הרעים של אדם, והן עבירות של לא תעשה שהדין נותן שיענש עליהם, לפיכך כשרואה שיסורין באין עליו ראוי לו לפשפש במעשיו ולחזור מהן בתשובה, וזהו שנאמר נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה', ופעמים שיסורין באין על בטול תורה, וכן כיוצא בזה והן בטולי מצות עשה, כמו שאמר רב קטינא (מנחות מ"א א') למלאך שנתגלה לו וכי ענשיתו אעשה, וא"ל אין בעידן ריתחא ענשינן.

לפיכך מי שבאו עליו יסורין ופשפש בעצמו ולא מצא בידו עבירה וחטא שיש בו ידיעה בתחלה ובסוף, יתלה היסורין בבטולי מצות העשה שאינו מזדרז בהן לעשות אותן כראוי אלא מתעצל בעשייתן ובקיומן, אבל מי שהוא צדיק גמור ואין בידו עבירות ולא בטולי מצות, אין יסוריו אלא יסורין של אהבה, והן כדרך היסורין שפירשנו למעלה ליתן לו שכרו משלם לעוה"ב.

ולמה נקראו יסורין של אהבה, והלא יסורין שפירשנו יסורין של עונשין הן על מיעוט עבירות שעשה, כגון שהן באין על שגגת מעשה ועל העלם דבר, כיצד הרי שאכל חלב בשוגג נקרא חוטא שכן קראתו התורה בכל מקום, ומהו חטאו, שלא נזהר בעצמו ולא היה ירא וחרד על דברי המקום ב"ה שלא יאכל ולא יעשה דבר עד שיבדוק יפה ויתגלה לו הדבר שהוא מותר וראוי לו לפי גזרותיו של הקב"ה, ועל הדרך הזו הוא טעם חטא השגגה בכל התורה, ועוד שכל דבר האסור מלכלך הנפש ומטמא אותה דכתיב ונטמתם בם, לפיכך נקרא השוגג חוטא, אעפ"כ אין השוגג ראוי להענש על שגגתו בגיהנם ובאר שחת, אלא שהוא צריך מירוק מאותו עון ולהתקדש ולהטהר ממנו כדי שיהא ראוי למעלה ההוגנת למעשיו הטובים בעוה"ב, לפיכך חס הקב"ה על עמו ועל חסידיו ונתן להם הקרבנות להתכפר בהן השגגות. וכשאינן בית המקדש קיים משלח עליהם יסורין למרק מהן אותן שגגות, ולהתכפר ביסורין כדי להיותן נקיים לעוה"ב, כשם שהקרבנות אהבה וחמלה על ישראל ולקרבתן תחת כנפי השכינה, שנאמר עולת תמיד לדורותיכם פתח אהל מועד לפני ה' אשר אועד לכם שמה ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי ושכנתי בתוך בני ישראל והייתי להם לאלהים, וידעו כי אני ה' אלהיהם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לשכני בתוכם, כך יסורין הללו אהבה וחמלה על האדם. אבל מכל מקום אפי' יסורין אלו לכפרה ולמירוק חטא הן באים.

וכך אמרו שם אמר רבי יוחנן נגעים ובנים אינן יסורין של אהבה, והקשו עליו ונגעים לא, והאמר ר' יוחנן כל מי שיש בו אחד מארבע מראות נגעים הללו אינן אלא מזבח כפרה לישראל, הרי שדימו בכאן מזבח כפרה ליסורין של אהבה, ואע"פ שדחו מזבח כפרה הווי, יסורין של אהבה לא הווי, לומר שאין הכוונה לדמותם למזבח ממש אלא כשם שהמזבח מכפר על הראוי לו לכפר, והן השגגות, כך מראות נגעים מכפרות על הזדונות, ועוד תירצו בענין אחר ואמרו הא לן והא להו, כלומר שבני ארץ ישראל שהן טהורין וארצם טהורה והנגעים מרחיקין את בעליהם מכל אדם ומכל מגע אין זה יסורין של אהבה, לפי שהעונש הגדול אינו ראוי אלא לחטאי הזדון והעונות החמורים, אבל בבבל שאינן נזהרין בטומאה הווי יסורין של אהבה, וזה מזבח כפרה, מכאן למדנו שאין יסורין של אהבה אלא בכפרת חטא, וכך אמרו שם ביסורין של אהבה שהן ממרקין כל גופו של אדם, ואין תמרוק ראוי לומר אלא על מירוק עונות או שגגת חטאים, ועוד אמרו שם על המעשה שאירע לרב הונא שהחמיץ היין שלו ומי חשיד קב"ה דעביד דינא בלא דינא, כלומר שאין רעה באה על האדם בין בגופו בין בממונו אלא על פי הדין, ולפי זה אמרו שם עוד כל יסורין שיש בהם בטול תורה או בטול תפלה אינן יסורין של אהבה, וכך אמרו ואם קבלם עליו מאהבה מה שכרו יראה זרע יאריך ימים ולא עוד אלא שתלמודו מתקיים בידו שנאמר וחפץ ה' בידו יצלח, מפני שאין אהבה זו ראויה להביא על האדם יסורין קשין שיהיו מבטלין אותו מעבודתו של הקב"ה מתפלה ותורה, כל שכן שאין בענשן שיהא האדם או בד בהם או נכרת ושמנו נמחה, אינן אלא יסורין שסופן שלוה, ואין בהם אלא הכנעת דעת (נ"א הרגשת רעה) לשעה, וביסורין הללו אמרו חכמים (ב"ר פ' ס"ו) צדיקים תחלתן יסורין וסופן שלוה.

ובפרק חלק (ק"א א') אמרו כשחלה ר' אליעזר נכנסו תלמידיו אצלו לנחמו (נ"א: לבקרו), אמר להם חמה עזה באה לעולם, התחילו בוכין ור' עקיבא משחק, אמרו לו עקיבא מפני מה אתה משחק, אמר להם מפני מה אתם בוכים, אמרו לו אפשר ספר תורה בצער ולא נבכה, אמר להם לכך אני משחק, שכל זמן שאני רואה רבי שאין יינו מחמיץ ואין פשתנו לוקה ואין שמנו מבאיש ואין דובשנו מדביש אמרתי שמא ח"ו קבל רבי עולמו, עכשיו שאני רואה רבי בצער אני שמח, אמר לו עקיבא כלום חסרתי מן התורה כלום. אמר לו למדתנו רבינו כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, ועוד אמר לו בפעם אחרת (סנהדרין ק"י א') חביבין יסורין, והביא לו ראייה ממנשה שכל טורח שטרח בו אביו וכל עמל שעמל בו לא הועילוהו למוטב אלא יסורין, הרי רבי עקיבא לא נחמו לר' אליעזר אלא ביסורין של מירוק עונות, ואם יש במדותיו של הקב"ה יסורין שלא על חטא כלל האיך לא נחמו בהן, וכי מי היה ראוי ליסורין של אהבה ושלא על חטא אלא ר' אליעזר, ועוד שהיה ר' עקיבא תלמידו ולא בא אלא לכבדו בכל כחו והיה תולה לו יסורין שלו לכבודו, הא למדנו שאין יסורין אלא לכפרה.

עוד הזכירו חכמים דרך אחרת ביסורין, אמרו (ערכין ט"ז ב') תנא דבי ר' ישמעאל כל שעברו עליו ארבעים יום בלא יסורין קבל עולמו, ופירוש הענין הזה הוא מן המקרים ההויים בנוהג של עולם והבאין על כל אדם, כגון שימצא טורח במעשיו לפעמים, ויכאב גופו כשיאכל מאכלים רעים שאינן הגונין לו לפי טבע שלו, ויחוש בראשו כשיעמוד בשמש, ויהיו לו מן המאורעות שבאות אפילו על המלכים, שכגון אלו אין ניצל מהן אלא הרשע הגמור לגיהנם, שמקבל עולמו ושומרין אותו מן השמים לעשות לו כל רצונו בעולם הזה, שנאמר (תהלים י') יחילו דרכיו בכל עת, אבל שאר בני אדם בין צדיקים בין רשעים כולם בכלל מנהגו של עולם הם. וזהו שפירשו בגמרא שם בערכין עד היכן תכלית יסורין כל שארגו לו בגד ללבוש ואינו מתקבל עליו, ואתקיפו עלה והעלו אפילו נהפך לו חלוקן ואפילו הושיט ידו לכיס ליטול שלש ועלו בידו שתיים, וכל כך למה דתני דבי ר' ישמעאל כל שעברו עליו וכו', וזה ענין אחר הוא, אינו מן היסורין שמשתינין בהן בני אדם זה מזה ברוב, אבל ביסורין ממש לא למדנו בהם יסורים אלא לכפרה.

ואם תשאל ותאמר והלא מפורש בתורה שיש יסורין של נסיון, כגון והאלהים נסה את אברהם, וכן למען ענותך לנסותך לדעת את אשר בלבבך התשמור מצותיו אם לא, תשובה לשאלה זו כן הדבר וכך היא המדה, שהקב"ה מנסה ולא כל אדם אלא מנסה הוא את חסידיו שנאמר (תהלים י"א) ה' צדיק יבחן, כך דרשו בבראשית רבה (פ' נ"ה) היוצר הזה כשהוא בודק את כבשונו אינו בודק קנקנים רעים שאינו מספיק להקיש פעם אחת עליו עד שהוא שוברו, ובמי הוא בודק בקנקנים יפים שאפילו מקיש עליהם כמה פעמים אינן נשברים, כך הקב"ה אינו מנסה את הרשעים שאין יכולין לעמוד ואת מי הוא מנסה את הצדיקים שנאמר ה' צדיק יבחן, וכתוב והאלהים נסה את אברהם, ומהו הנסיון הזה, שיבא עליו בעבודתו של הקב"ה ובעשיית מצותיו טורח ועמל, לפי שיש בני אדם שעושיין מצות ומעשים טובים כשידם משגת וכשהן בשלוה ובריוח, אבל מתוך הדוחק או כשהעבודה באה עליהם בטורח ועמל גדול אינן עושיין, לפיכך הקב"ה מטריח על יראיו בקצת נסיון כדי שיקבלו מצות ויעשו אותם מתוך הטורח, כדי שיהא שכרם באותן מצות כפול ומכופל. ולמה מנסה אותו והלא גלוי וידוע לפניו יתברך אם יקבל אותו חסיד המנוסה עבודה וטורח זה, אע"פ כן אין שכר האדם בכח אמונה שלם כשכרו בפועל מעשה, ונמצא מזכה אותו להוציא דרכיו הטובים לפועל ולמעשה. ולמה נקרא נסיון, והלא הכל צפוי לפניו יתברך, אע"פ כן רשות האדם בידו אם ירצה יעשה ואם לא ירצה לא יעשה, נמצא אותו החסיד המצווה מנוסה על מצוה זו בודאי, לפיכך נקרא נסיון מצד העושה, לא מצד המצוה יתברך שמו.

מדה זו מדת הטובה היא, אינה מדת נקמה ופורענות, שהוא מנסה מי שגלוי לפניו שימצא שלם באותו נסיון כדי להרבות לו שכר שאמרנו, ולפיכך נתנסה אברהם כדי

שיהא מקבל עבודה זו החמורה ויהא שכרו קיים לעולם, שנאמר ויאמר בי נשבעתי נאם ה' כי יען אשר עשית את הדבר הזה וגו', ולפיכך נתנסו ישראל במדבר כדי שיהו מקבלין טורח הליכת המדברות ופחד המקרים לשמו של הקב"ה ולתורתו ויטלו שכר על הדבר, שנאמר וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה' אלהיך זה ארבעים שנה במדבר למען ענותך לנסותך לדעת את אשר בלבבך, ואומר זכרתי לך חסד נעורייך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה, נמצא הנסיון הזה מדה טובה, שהאדם מקבל בו שכר, ושמו של הקב"ה מתעלה בכך להודיע עד היכן תגיע אהבתו ויראתו בלב עבדיו, והיאך נמשכין אחר מצותיו ועושיין רצונו כרצונם.

ואם תשאל ותאמר והלא חזקיהו נתנסה ולא עמד בנסיונו, שנאמר (דה"ב ל"ב) וכן במליצי שרי בבל המשלחים עליו לדרוש המופת אשר היה בארץ עזבו האלהים לנסותו לדעת כל אשר בלבבו, מעולם לא נסה הקב"ה לאותו צדיק ולא בקש ממנו דבר, אלא הוא ברשות עצמו חטא, זהו שכתוב עזבו האלהים לנסותו, לומר שלא עשה עמו נס, ולא סייע אותו באותו ענין, כמו שעשה עמו נס בסנחריב וברפואת חליו, ועזבו לעצמו מפני שחטא ברפואתו, כמו שכתוב עליו (שם) ולא כגמול עליו השיב חזקיהו כי גבה לבו, לפיכך הניחו הקב"ה עכשיו לרשות עצמו וגבה לבבו ונכשל, וזהו כענין בא ליטמא פותחין לו, בא ליטהר מסייעין אותו (יומא ל"ח ב').

במדה הזו נהג הקב"ה עם ישראל בכניסתן לארץ, הם חטאו ולא רצו להוריש יושבי הארץ, שנאמר (שופטים ב') ואתם לא תכרתו ברית ליושבי הארץ הזאת מזבחותיהם תתוצון ולא שמעתם בקולי מה זאת עשיתם, וכתוב (שם) גם אני לא אוסיף עוד להוריש איש מפניהם מן הגוים אשר עזב יהושע וימת למען נסות בם את ישראל השומרים הם את דרך ה' ללכת בם, וכתוב ויהיו לנסות בם את ישראל לדעת הישמעו את מצות ה', הם חטאו ולא הורישו אותם וכרתו להם ברית, והוא רצה לעשות עמהם נס להיות איש אחד מהם רודף אלף כאשר בתחלה, ונתנסו בדבר ונכשלו, והנסיון הזה לא בחפצו של הקב"ה נעשה, אלא הוא עומד ומצוה להם להורישם והם לא שמעו.

וכן זה שנאמר במן הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו למען אנסנו הילך בתורתך אם לא, אין הנסיון לישראל אלא מדת רחמים, שהיה מזונם יורד להם דבר יום ביומו ויוצאין למדבר הגדול והנורא בלא מחיה ובוטחים בהקב"ה ובנביאו, זהו שכתוב המאכילך מן במדבר אשר לא ידעון אבותיך למען ענותך ולמען נסותך להיטבך באחריתך, הא למדנו שאין הנסיון הזה להביא על האדם יסורין שימות בהן, או שיהא כל ימיו בצער ובשת ובטל מלעבוד האלהים ומלעסוק בתורתו, אלא טורח שסופו הנחה, ועמל שסופו שמחה ושלוש, כל שכן שאין בנסיון יסורין שיהא בהן מחיקת שם ואבדן העולם הזה, לפיכך אין הנסיון בכלל יסורין, לא יסורין של אהבה ולא

יסוריין של כפרה, אינו אלא מדת הטוב מרובה.

כדרך שיש בצדיקים דרכים הרבה לכפרה כך יש ברשעים, יש שתולין לו להאבידו כדי ליתן שכר מיעוט מעשים טובים שעשה כמו שפירשנו, ויש שפוסקין לו חיים ושלוה לחסד אבותיו, כענין שנאמר (מלכים ב' י') בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל, ויש שמאריכין לו עד שישוב בתשובה שלמה כדרך שעשה למנשה. ומן הגאונים ז"ל שאמרו שהקב"ה פוסק שלוה לרשעים לנסות בהם אנשי הרשע והתרמית שיהיו מתחזקין ברשעם ואומרים הנה אלה רשעים ושלוי עולם השגו חיל (תהלים ע"ג) אך שוא עבוד אלהים ומה בצע כי נשמור בריתו, וברוך היודע האמת. עכ"ל הרמב"ן בשער הגמול.